

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАЦЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

Максименко О. О.,

Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України

Зміни, які зазнало довкілля внаслідок нераціональної господарської діяльності людини, несприятливі і, на жаль, здебільшого непоправні. Лише формування нового типу свідомості, орієнтованої на збереження навколишнього середовища, може стати стратегією виживання в сучасних умовах і якимось запобігти подальшому поглибленню екологічної кризи.

Ключові слова: *антропоцентрична свідомість, екоцентричне мислення, забруднення довкілля, нераціональне землеробство, споживацьке ставлення, природоохоронні та ресурсозберігаючі дії*

На початку ХХ ст. газета «Московські відомості» писала: «Наше століття закінчується так само, як і починалося, — мрією про земний рай». Однак надії не справдилися. Що ж принесло світу минуле сторіччя?

По-перше, дві світові війни. По-друге, воно залишило й іншу спадщину, що загрожує катастрофами. В сучасну епоху одвічні думки про катастрофу, що відображені у всіх давніх релігійних ученнях, набули іншого забарвлення. На планеті виник новий чинник, що одночасно і цивілізує, і загрожує життю, — *техносфера*. Людство опинилося між молотом і кувалдою — конгломератом машин, техніки, індустрії, і природою, яка деградує, яку знищують.

Метою даної статті є визнання факту, що антропоцентрична свідомість, яка формувалася протягом тисячоліть паралельно з розвитком людської цивілізації, вже не відповідає сучасній екологічній ситуації, коли мають кардинально змінитися і свідомість, тобто ставлення до навколишнього середовища, і відповідне природокористування. Тільки це й може якимось уповільнити екологічну кризу, що стрімко наближується, і запобігти її переростанню в глобальну екологічну катастрофу.

Масштаби діяльності з використання природних ресурсів та забруднення довкілля відходами виробництва просто вражають. Протягом ХХ ст. промислове виробництво зросло більш ніж у 50 разів. Не випадково В. І. Вернадський відмічав, що виробничу діяльність людей можна порівняти з найбільш потужними геологічними процесами. В результаті цієї діяльності генофонд Землі меншає і на кожну людину впливає все більше й більше чужорідних факторів, що, звичайно, не може не відобразитися на стані біосфери. Наслідком цього виявляється дестабілізація природного екологічного балансу, що

загрожує самому існуванню людства, оскільки, посилюючи навантаження на довкілля, дуже легко переступити межу, за якою біосфера перейде в нову якість. При цьому місця для людини в такій біосфері може і не знайтися. Розмірковуючи про все це в книзі «Кінець світу? Або...» (1994), Ф. Т. Моргун, колишній голова природоохоронного відомства в СРСР, прямо ставить питання про зміну стратегії людської діяльності.

Екоцентрична орієнтація була обґрунтована і розвинена у вченні про ноосферу, тобто новий стан біосфери як єдиної системи «людство — природа». Подібне окультурене середовище, яке поєднує природні і антропогенні елементи, є плодом людського розуму і свідомих прагнень (В. І. Вернадський).

Нове, екоцентричне мислення виникло разом з розумінням того, що за рахунок технічних, законодавчих (переважно заборонних), економічних чи політичних заходів екологічну кризу не подолати. Необхідні кардинальні зміни того, що є передумовою неадекватного (руйнівного, злочинного) природокористування, — зміни психіки, свідомості тих, хто цим займається, не думаючи про те, що, коли вони забруднюють середовище свого мешкання, то насамперед завдають шкоди собі, до того ж непоправної. Сьогоднішні фінансові вигоди або технічні досягнення можуть призвести до колосальних втрат у майбутньому, причому це майбутнє може торкнутися і нашого покоління.

На жаль, на пострадянському просторі домінує екологічно неадекватне мислення. Протягом віків складалося враження про навколишнє середовище як про щось безмежне, що не потребує захисту чи бережливого ставлення. Подібна стратегія, безумовно, є деструктивною не тільки для країн, які нещодавно набули незалежності на пострадянському просторі й зрозуміли, що вислови на кшталт «Широка страна моя родная, много в ней лесов, полей и рек...» вже не відображають існуючих реалій. Це притаманне й самій неозорій Росії, оскільки навіть на величезному просторі природа не може «терпіти» без кінця. Неможливо і далі знищувати природу, залишаючись непокараними. Водночас існує ще одна нерозв'язна проблема: використання природних багатств Землі не припиниться за жодних умов. Через економічні, політичні та інші причини повна відмова від природоцентричної орієнтації здається неможливою. Однак це не усуває необхідності контролювати процеси природокористування, беручи до уваги не лише об'єктивні, але й психологічні чинники.

Звичайно, ніхто не проти досягнень цивілізації як наслідку роботи рук і розуму людства, однак у даному випадку слід підкреслити інше. Підкреслити ті «досягнення», які сьогодні обертаються на свою протилежність і загрожують існуванню всього живого на Землі. Підкреслити, що психологія, яка називає себе наукою про психіку, тобто про те, що відповідальне за все, що б людина не робила, не може «удавати», ніби нічого не відбувається. Саме психологія діяльності покликана викрити механізм неподобств стосовно природи, які кояться на користь тих, хто відчуває себе володарями всього світу.

На жаль, хазяйнуючи на планеті, людина часто-густо не виявляє поблажливості до тварин і рослин, використовує природні ресурси, не піклуючись про їх збереження, а також про утилізацію відходів, що забруднюють навколишнє середовище. Все частішими стають *антропогенні катастрофи*, які загрожують життю цілих регіонів Землі і навіть усього людства.

Особливо небезпечним для довкілля став різкий стрибок технічного прогресу в другій половині минулого століття. До того часу в людини ще не вистачало сил, щоб підкорити природу. Навіть «Сталінський план перетворення природи» ще не становив собою глобальної загрози. Атомна зброя і енергетика, великомасштабне хімічне виробництво, освоєння космосу зробили нас нібито всесильними. Відповідно, антропоцентричне мислення передбачає не що інше, як беззастережне панування людства над живою природою та її ресурсами (У. Кеттон і Р. Данлеп), а людська спільнота вважає себе начебто незалежною від системи екологічних закономірностей та об'єктивно існуючих впливів і обмежень природного середовища. Що є прямою протилежністю *green mind* — стратегії виживання в сучасних умовах.

Варто навести лише кілька прикладів. У результаті хижацького промислу на річках і озерах, в морях і океанах численні види флори та фауни припиняють своє існування. Ніхто не підрахував того, скільки риби гине від браконьєрства. Так, улітку цього року лише протягом одного рейду рибінспекції на території Туруханського заказника на річці Єнісей було знищено 36 самолетів. А взагалі, до 50 тис. видів тварин і рослин щорічно зникає через скорочення середовища мешкання, необхідного людині, а також у результаті полювання і колекціонування. Особливо несприятливим для довкілля є скорочення лісових просторів під сільськогосподарські угіддя і пасовища. На відміну від планового вирубування з урахуванням лісонасадження, знищення лісів неможливо назвати інакше як екологічним злочином. За деякими даними, до 40% дерев вирубується незаконно. Один з

способів, що зажив, на жаль, широкої популярності — вирубування «паленого» лісу. «Ласий шматочок» спеціально підпалюють, а потім гасять і вирубують. Отже, не випадково є думка, що значна частина тогорічних лісових пожеж — це замітання слідів незаконних вирубувань.

Безперечно, в усі часи людина використовувала навколишнє середовище для задоволення життєвих потреб, передусім первинних. Але це не має нічого спільного з життєво необхідними потребами, коли заради цінного хутра через безглузду гонитву за модою жертвами стають тварини. Хоча, може, у свідомості багатьох такі потреби трансформувалися в життєво необхідні, без задоволення яких неможливо уявити своє життя, чи б пак спілкування з собі подібними? Саме з огляду на це важко погодитись, що людина є розумною істотою. Доцільніше було б визнати, що цей вид витісняється іншим, потреби якого настільки зростають, що соціальний престиж уже вимірюється рівнем споживання, а його втрата сприймається гостріше, ніж загроза екологічної катастрофи [2]. Фактор матеріальної зацікавленості стає настільки сильним, що навіть чинить опір нашим основним природним інстинктам — самозбереження і продовження роду.

Додамо до цього забруднення Світового океану, на один квадратний кілометр якого припадає до 20 тонн промислових відходів, пестицидів та інших отрутохімікатів, не кажучи вже про постійні розливи нафти (один з останніх стався влітку 2003 р. у Балтійському морі, недалеко від нафтової платформи, що належала компанії «ЛУКОЙЛ-Калінінградморнафта»). Тоді було забруднено майже 200 км берегової лінії). Згадаємо про катастрофічно обміліле Аральське море, оголене дно якого площею 40 — 50 тис. кв. м розносить сотні тисяч тонн піску і шкідливих мінеральних солей по території Росії, про Донбас, де на площі в 225 кв. км розташовано 7 коксохімзаводів і 800 великих індустріальних підприємств, тобто навантаження на природу катастрофічне, а водопровідна вода практично непридатна для вживання. На думку проф. А. Соловйова (Донецький медичний університет), у них «...тільки мертва вода. Живої майже нема». Не можна не сказати і про горезвісний «парниковий ефект», наслідки якого вже стали реальністю. За словами президента Всесвітньої метеорологічної організації Олександра Бедрицького, до кінця XXI ст. середньорічна температура підвищиться більш ніж на 4 градуси, що означатиме зміщення усіх кліматичних зон у напрямі від екватора до полюсів: південна смуга тундри заросте тайгою, на півдні сьогоднішньої тайгової зони виростуть широколисті ліси. Десятки

мільйонів чоловік будуть позбавлені можливості вести звичне для них господарство. Ще в гіршому стані опиниться дика природа. Мова йде не лише про такі види, як, скажімо, білих ведмедів, які нині вільно мандрують майже всією Арктикою, а з потеплінням стануть наче прив'язаними до берегів материків і великих островів. (Слід зазначити, що переділ еколого-кліматичної карти світу взагалі найсильніше загрожує рідким і зникаючим видам, насамперед тим, які мешкають на обмеженій території.). Помітнішим для людства буде й те, що станеться з масовими видами — наприклад, з кровосисними комахами чи шкідниками лісу. Справа в тім, що швидкість їх розмноження залежить від температури довкілля. Якщо ця температура стане вищою, комахи будуть розмножуватися швидше, виходячи таким чином з-під контролю своїх природних ворогів (птахів, жаб тощо), для яких наслідки потепління в кращому випадку обмежаться зсувом розмноження, але не його інтенсивності. Окрім того, численні тропічні і субтропічні види кровососів мігруватимуть на північ, і разом з ними прийдуть хвороби, що ними переносяться, — малярія, пропасниця тощо. Те ж саме трапиться — і, схоже, вже трапляється — з деякими грибовими хворобами дерев, збудників яких теж розносять комахи. Втім, на думку багатьох фахівців, найбільшу небезпеку становить навіть не температурний зсув як такий, а його безпрецедентна швидкість. Глобальне потепління небезпечне не лише підвищенням середньорічних температур, але й частішанням кліматичних екстремумів.

Вихід з цього може бути лише один — скорочення викидів парникових газів. За рахунок чого його можна досягти? За рахунок підвищення ефективності використання енергоресурсів, зменшення витрат тепла і палива, технічного переоснащення енергетичного комплексу, переходу на більш безпечні види палива (зокрема, з мазуту на газ). За рахунок уповільнення витрат викопного палива — ресурсу, як відомо, принципово невідновного. За рахунок розвитку альтернативних, екологічно чистих технологій одержання енергії. Подальший розвиток технічного прогресу неможливий без оцінки впливу нових технологій на екологічну ситуацію. Нові зв'язки, створені людиною, мають бути замкненими, щоб забезпечити незмінність тих основних параметрів системи планети Земля, які впливають на її екологічну стабільність.

Звичайно, нереально розраховувати на миттєву технічну революцію, яка здатна повсюди й одночасно замінити наявні промислові потужності на більш безпечні для природи. Так само нереально затримати цивілізацію на її нинішньому рівні чи повернути

на більш ранню, безпечну для природи стадію і залишити в тому стані. Висновок один — необхідно змінити ставлення самої людини до навколишнього середовища. Адже переважна більшість не знищує природу через ворожість або ненависть. Ми руйнуємо середовище свого мешкання заради фінансової і матеріальної вигоди! Споживаємо, догоджаючи потребам, які ростуть безупинно. Отже, одним з варіантів рішення може бути перетворення процесу охорони довкілля у більш вигідне і прибуткове заняття, ніж завдання шкоди. Це, передусім, механізм, що значно полегшить вибір споживача на користь «чистого» виробника — цінова політика, що за рахунок штрафних надходжень від «брудного» виробника дозволить тримати ціни «чистого» на значно нижчому рівні. «Брудний» виробник збагне, що віднині його фінансові доходи цілком залежатимуть від рівня екологічної безпеки його виробництва. І, звичайно, не можна забувати про згадане на початку статті — необхідність формування екоцентричної свідомості, орієнтованої на збереження навколишнього середовища, про методи і засоби навчання екології. Щоб інформація про природні аномалії антропогенного характеру суперечила сформованим знанням, поглядам, переконанням, ідеалам і цінностям, а дисбаланс між цією інформацією і свідомістю порушував звичну психічну саморегуляцію [1]. Щоб на цій основі актуалізувалися потреби, задоволення яких можливе за допомогою конкретних природоохоронних і ресурсозберігаючих дій.

Література

1. *Москвичев С. Г.* Мотивация, деятельность и управление. — Киев — Сан-Франциско, 2003. — 492 с.
2. *Хесле В.* Философия и экология. — М.: Изд. фирма Камі, 1994. — 192 с.

SOME PECULIARITIES OF THE ATTITUDE OF CONSUMERISM ASSUMED TOWARDS NATURE

O. A. Maximenko

Unfortunately, negative changes in environment as a result of unpractical economic activity are for the most part irreversible. Only the forming of the new kind of consciousness oriented toward the conservation of nature can become the survival strategy under existing conditions and avert the further deepening of ecological crisis.

Key words: *anthropocentric consciousness, green mind, pollution of the environment, unpractical cultivation, consumerism, nature-protective and resource-saving actions*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ

Максименко О. А.

Изменения, которые претерпела окружающая среда вследствие нерациональной хозяйственной деятельности человека, неблагоприятны и, к сожалению, большей частью непоправимы. Только формирование нового типа сознания, ориентированного на сохранение окружающей среды, может стать стратегией выживания в современных условиях и каким-то образом предотвратить дальнейшее углубление экологического кризиса.

Ключевые слова: *антропоцентрическое сознание, эгоцентрическое мышление, загрязнение окружающей среды, нерациональное земледелие, потребительское отношение, природоохранные и ресурсосберегающие действия*